

УДК 1:37.018.43:316.77:321.01

DOI <https://doi.org/10.30970/PPS.2025.62.25>

МЕРЕЖЕВЕ СУСПІЛЬСТВО ТА ІНФОРМАТИЗАЦІЯ ОСВІТИ: РИЗИКИ ПОПУЛІЗМУ Й ПОТЕНЦІАЛ ДЕЛІБЕРАЦІЙ

Зореслав Самчук

Інститут політичних і етнонаціональних досліджень імені І. Ф. Кураса

Національної академії наук України,

вул. Генерала Алмазова, 8, 01011, м. Київ, Україна

<https://orcid.org/0000-0002-7247-186X>

Стаття аналізує взаємодію мережевого суспільства та інформатизації освіти крізь призму двох конкуруючих динамік. Перша пов'язана з прискоренням комунікації, зростанням ролі алгоритмічної селекції повідомлень і домінуванням кількісних метрик, що підсилюють ризики популізму у формуванні освітньої політики. Друга пов'язана з потенціалом деліберативної процедури колективного обґрунтування рішень, що підвищує епістемічну надійність і публічну відповідальність. Показано, що інформатизація освіти не є ані самодостатнім засобом демократизації, ані загрозою за визначенням. Вирішальним чинником постає інституційне проектування освітніх середовищ, які підтримують аргументацію, прозорість і відтворюваність процедур. Методологічно дослідження поєднує концептуальний аналіз теорій демократії та мережевої взаємодії, інтерпретацію емпіричних спостережень щодо управлінських практик у сфері освіти, а також узагальнення висновків з джерел, що описують суспільну відбудову й мережеве навчання. У результаті запропоновано тривірневу рамку впровадження деліберативних механізмів у контексті інформатизації. На курикулумному рівні акцентовано на формуванні навичок публічної аргументації, протоколювання дискусій та експертизи рішень. На інституційному рівні обґрунтовано потребу відкритих цифрових протоколів, індикаторів якості участі та процедурної прозорості. На рівні освітньої політики доведено доцільність повільних циклів ухвалення стратегічних рішень з пріоритетом епістемічних критеріїв. Наукова новизна полягає в концептуалізації ролі розуму як процедурного арбітра між швидкістю поширення повідомлень і якістю аргументації, а також у типологізації ризиків популізму, що виникають за умов переваги видимості над доведенням. Практичне значення полягає в можливості застосувати запропоновану рамку для модернізації університетського управління, підвищення довіри до освітніх інститутів і розвитку стійких механізмів публічної участі.

Ключові слова: мережеве суспільство, інформатизація освіти, деліберативна процедура, популізм, освітнє середовище, публічний розум, цифрові платформи, мережеве навчання, освітня політика, університет.

Вступ. Ми живемо у світі, де кожен натиск клавіші нібито наближає нас до істини, а насправді лише прискорює циркуляцію думок, що вперто не хочуть стикатися. Мережеве суспільство обіцяло нам «демократію доступу», а подарувало нескінченні коридори дзеркал, у яких ми милуємося власними підтвердженнями. Інформатизація освіти підносила як технічний синонім емансипації, але виявилася вправною в множенні форм, що не завжди мають зміст. Популізм увічливо підморгує з екранів: «Натисни тут, щоб отримати просте рішення», – й освітня політика інколи справді натискає. Декларації про критичне мислення розчиняються в алгоритмічних стрічках, де перемагає те, що голосніше, а не те, що переконливіше. Але є одна вперта надія: якщо освітнє середовище знову навчиться чути розбіжність, деліберативна процедура перестане бути модним словом і повернеться до ролі інтелектуальної гігієни.

Якщо мережеві технології – це інструменти, то вони за визначенням байдужі до істини; їм однаково, чи підсилюють вони аргумент, чи емоцію. Ми спокушалися думкою, що доступ до даних автоматично означає доступ до розуміння, наче словник гарантує поезію. Інформатизація освіти у своїх найкращих утіленнях – це не кабелі та платформи, а інфраструктури зустрічі: між дисциплінами, досвідами, мовами. Проте коли «вимірність» підмінює «змістовність», навчання стає спортом показників: швидше, вище, стандартизованіше. На цьому ґрунті популізм легко маскується під турботу про «простоту» й «ефективність», тоді як справжня складність світу відступає в примітки. Тому наша розмова – не про техніку як таку, а про політику знання, яка вирішує, що вважати освітнім фактом.

Деліберація – дивне створіння: вона повільна, вимоглива, часто незручна. Вона не терпить однокнопкових відповідей і завжди просить ще один аргумент, ще одну перспективу. У мережевому суспільстві така повільність здається провинною проти продуктивності, та саме вона робить мислення стійким до інфовірусів. Коли освітні середовища проєктуються як простори розумної незгоди, інформатизація перестає бути лише механікою трансляції та стає технікою співбуття. У цьому й полягає наша маленька провокація: повернути освіті смак до аргументу, а технологіям – скромність інструменту. Бо інтернет не зобов'язаний бути площею, але університети мають шанс зробити його хоча б майданчиком для відповідального слова.

Аналіз джерельної бази. Ключовим методологічним тлом є лінія роздумів про просвітницьку місію освіти та культуру розуму, що окреслює проблемний горизонт для критики техноінструменталізму. Ідеться не стільки про «повернення до класики», скільки про осмислення освіти як носія культурної тривалості та публічної відповідальності [1]. У цьому полі аргументації демократичний вимір навчання послідовно пов'язується з якістю публічного міркування, а не з кількістю лайків; відповідно, мережеві медіа розглядаються як умова, але не гарантія розумної участі.

Українськомовні дослідження освітнього середовища додають матеріальності та «педагогічної землі» до загальної теорії. Концепт середовища дає змогу вловити єдність форми і змісту освітнього досвіду – від просторової організації до комунікаційних практик [2]. Роботи, що аналізують інформаційно-освітнє середовище в передвищій освіті, демонструють, як цифрова інфраструктура впливає на якість підготовки, водночас роблячи видимими межі технократичної логіки [3]. Це підґрунтя важливе для розуміння, чому інформатизація без політики цінностей легко стає мовою показників.

Критичні рефлексії щодо викликів вищої освіти в Україні корисні для виявлення місцевої конфігурації глобальних трендів. Вони акцентують на розриві між дискурсом інновацій та практиками управління, де контрольні метрики часто витісняють деліберативні процедури [4]. У цьому сенсі мережеве суспільство постає не як обіцянка «горизонтальності», а як нагадування про необхідність інституційних противаг, що підтримують голос меншості.

Джерела, присвячені деліберативним практикам у відбудові та публічному плануванні, пропонують «лабораторію» для освіти: там, де спільноти вправляються в аргументації, з'являється й дисципліна мислення [5]. Саме ці наративи підкреслюють: деліберація – це не ритуал згоди, а культура несхожості, яка тримається на процедурах і взаємній повазі. Вони задають рамку, у якій освітні платформи можуть бути не лише каналами трансляції, а й просторами співобґрунтування.

Під час криз комунікативні й інструментальні функції освіти виявляють свою напругу: коли зростає запит на швидкі рішення, падає толерантність до складності [6]. Цей внутрішній конфлікт добре пояснює, чому популістські інтервенції легко знаходять

собі місце в освітньому управлінні: вони обіцяють «прозорість» як швидкість і «якість» як одноманітність. Водночас саме кризи відкривають можливості для перепроєктування середовищ як деліберативних.

Міжнародний корпус джерел уточнює понятійні опори. Теоретичні засади демократичної участі та плюралізму дають змогу відрізнити «рахунок голосів» від «ваги аргументів» і повертають увагу до якості процедур [7; 9]. Університет як демократична інституція в цьому ключі мислиться не як фабрика кваліфікацій, а як простір, де публічний розум тренується на практиці спільного міркування [10]. Така оптика особливо корисна для критики редукції інформатизації до адміністрування.

Сучасні дебати про мережеве суспільство наголошують на непрозорості його «чорних скриньок»: від алгоритмічної селекції до платформічних монополій [8]. Розвиток мережного навчання показує, що спільноти практики можуть виробляти власні норми співучасті, але потребують інституційних «рейок», які не дають перетворити участь на галас [15]. На цьому тлі критика «дистильованого популізму» важлива як запобігання спрощенню складних політико-освітніх процесів до психології натовпу [14].

Нарешті, емпіричні праці про популізм у політиці та управлінській спроможності показують, як короткі цикли схвалення підмінюють довгі цикли обґрунтування [11]. Дослідження політики освіти крайніх правих сил ілюструють, що мережеві медіа можуть прискорювати не лише циркуляцію знань, а й поширення «легких відповідей» [12]. У цьому контексті аргумент про «деліберацію без деліберації» звучить як застереження проти риторичних імітацій участі без реальної процедури несхожості [13].

Мета статті – показати, як у мережевому суспільстві інформатизація освіти може або підсилювати ризики популізму, або (за умови інституційно спроектованих деліберативних середовищ) перетворюватися на інфраструктуру відповідальної публічної участі.

Виклад основного матеріалу. Мережеве суспільство розглядається як складна інфраструктура зв'язків, у межах якої швидкість циркуляції інформації випереджає формування обґрунтованої згоди [8]. Його обіцяна горизонтальність часто модифікується нерівностями доступу, компетентності та видимості, що зберігають асиметрії впливу [8]. У таких умовах інформатизація освіти постає простором конкуренції між вимірністю й осмисленістю результатів. Розрізнення між технічною можливістю та нормативними засадами освітньої взаємодії набуває принципового значення [9].

Поняття освітнього середовища надає теоретичну рамку для аналізу зв'язку між організаційними формами й змістовими практиками навчання [2]. Емпіричні дослідження вказують на те, що інформаційно-освітні інфраструктури впливають на якість підготовки лише за умови підтримки рефлексії та аргументування, а не тільки звітності [3]. У такому підході цифрові платформи інтерпретуються як умова співпраці, а не як самоціль. Це зміщує фокус аналізу від технологічних показників до структур комунікації.

Критичні огляди сучасного стану української вищої освіти фіксують напругу між потребою оперативних рішень і вимогою інтелектуальної виваженості [4]. Вплив війни та швидких модернізаційних циклів посилює запит на показники результативності. Водночас саме процедурна якість ухвалення освітніх рішень є ключовою умовою довіри до інституцій. Це обґрунтовує перевагу довших циклів обговорення для стратегічних змін [9].

Практики суспільної відбудови демонструють значущість деліберативних процедур для колективного планування майбутнього [5]. Досвід публічних обговорень у громадах формує навички розрізнення між риторичними й аргументативними компонентами рішень. Освіта, що інтегрує такі практики, зміцнює здатність до узгодження дій на основі

раціональних підстав, а не ситуативного консенсусу. Роль інформатизації в цьому процесі полягає в забезпеченні прозорості даних та відтворюваності процедур.

Кризові контексти виявляють напруження між інструментальними та комунікативними функціями освіти [6]. Збільшення вимог до швидкості й масштабованості рішень нерідко обмежує простір для академічного діалогу. Це створює вразливість до політизації освітніх політик через спрощені наративи. Деліберативний підхід пропонує баланс між ефективністю і якістю аргументації через чіткі правила участі й перевірки позицій [6].

Теорії демократії уточнюють нормативні критерії оцінювання публічних рішень у сфері освіти [7; 9]. Важливою є відмінність між кількісним підсумком голосування й епістемічною вагою аргументів. Університет у такій рамці функціонує як інституція культивування публічного розуму, що поєднує навчання, дослідження та відповідальну участь [10]. Це підкріплює вимогу до інформатизації як до сервісу для процедур обґрунтування. Сучасні дискусії про мережеве суспільство підкреслюють непрозорість алгоритмічних процесів відбору інформації [8]. За відсутності інституційних запобіжників та розвиненої цифрової грамотності освітні платформи схильні підсилювати вже домінантні голоси. Концепція *networked learning* пропонує альтернативну логіку організації спільнот практики з рефлексивними стандартами участі [15]. Для цього потрібні чіткі правила й сталі механізми підтримки таких норм.

Емпіричні дослідження політичного управління демонструють заміщення довгих циклів обґрунтування короткими циклами схвалення [11]. У сфері освіти це проявляється в пріоритеті швидких символічних рішень перед структурними реформами. Дослідження політики освіти крайніх правих сил засвідчують, що мережеві медіа здатні прискорювати поширення спрощених позицій [12]. Необхідність деліберативних інституційних механізмів у такій ситуації набуває системного характеру.

На концептуальному рівні важливо розрізняти справжню деліберацію та її формальні імітації [13]. Формальна наявність процедур без реальної відкритості до зміни позицій не забезпечує епістемічної якості рішень. Це робить інформатизацію інструментом презентації, а не аргументації. Відновлення зв'язку між процедурною прозорістю та готовністю переглянути висновки є ключовим завданням освітньої політики. Критика моделей дистильованого популізму уточнює механізми редукції складних процесів до спрощених формулювань [14]. Для освітніх систем така редукція призводить до збіднення змісту та зростання ролі уніфікованих метрик. Протипологом є просвітницький етос університету й концепт освітнього середовища, що підтримує аргументовану незгоду та повагу до процедур [1; 2]. У цій логіці інформатизація виконує функцію забезпечення прозорості і доступності даних для обговорення.

Практична програма дії передбачає три рівні інтервенцій. На рівні курикулуму доцільне впровадження модулів, що формують навички аргументації, публічної експертизи та протоколювання дискусій [5; 6]. На інституційному рівні рекомендовані відкриті цифрові протоколи ухвалення рішень та індикатори якості участі, а не лише видимості [15]. На рівні освітньої політики варто застосовувати процедурні паузи для обговорення стратегічних рішень з урахуванням епістемічних критеріїв якості [9; 10].

Розум у мережевому суспільстві постає як нормативна інстанція, що відрізняє інформацію від знання та задає критерії якості публічних рішень. Він працює не як обсяг даних, а як здатність до обґрунтування, перевірки та перегляду позицій у світлі кращих аргументів [7; 9]. Університетське середовище виконує роль інституційного носія публічного розуму, поєднуючи навчання, дослідження й відповідальну участь у справах спіль-

ноти [1; 10]. У такий рамці інформатизація оцінюється не кількістю інструментів, а тим, наскільки вона підтримує процеси доказовості і прозорості [2; 3].

Розум виконує функцію процедурного арбітра між швидкістю циркуляції повідомлень і вимогою до епістемічної надійності висновків. Саме він утримує баланс між кількісними метриками і змістовною аргументацією, не дозволяючи перетворити освітню політику на ринок видимості [2; 9]. Деліберативні практики є формою організації розуму в спільному міркуванні, де результат має спиратися на обґрунтування, а не на риторику або тиск часу [5; 6]. Ця логіка потребує інституційної підтримки, включно із чіткими правилами участі та відтворюваними процедурами перевірки тверджень [10; 15].

У контексті ризиків популізму розум функціонує як механізм фільтрації спрощених наративів, що апелюють до емоційної швидкодії. Він вимагає довгих циклів обґрунтування замість коротких циклів схвалення, що типові для політичних та управлінських імпульсів [11; 14]. Дослідження політики освіти демонструють, як мережеві медіа можуть прискорювати поширення легких відповідей, якщо відсутні епістемічні запобіжники [8; 12]. Розум протидіє цим динамікам через стандарти доказовості, верифікації і публічної відповідальності за ухвалені рішення [7; 9]. У практиці освітніх спільнот розум виявляється як колективна здатність підтримувати рефлексивні норми співучасті. Networked learning пропонує модель, у якій технології підпорядковуються педагогічним цілям, а не диктують їх, що посилює роль аргументації як спільного ресурсу [15]. Це вимагає курикулумних рішень, які формують навички публічної експертизи, протоколювання дискусій і готовності коригувати позиції під впливом кращих доказів [5; 6]. За таких умов інформатизація стає інструментом розуму, а не його заміником [2; 3].

Висновки. Мережеве суспільство створює умови для прискорення комунікації та одночасно підвищує вимоги до процедурного забезпечення якості рішень. Інформатизація освіти може сприяти зростанню епістемічної надійності лише тоді, коли пов'язана з прозорими й відтворюваними процесами обговорення. Ключовою передумовою є розрізнення між вимірністю показників і змістовністю аргументації.

Популістські динаміки посилюються за умов переваги швидких символічних дій над структурними перетвореннями. Деліберативні інституційні механізми знижують цю вразливість через формалізацію правил участі, відкритість даних та оцінювання якості аргументів. Університет може відігравати провідну роль у конструюванні таких середовищ.

Реалізація запропонованої рамки потребує узгоджених дій на рівні курикулуму, інституційного управління та освітньої політики. На курикулумному рівні потрібні навчальні модулі з публічної аргументації та експертизи. На інституційному рівні доцільні відкриті цифрові протоколи й критерії якості участі. На політичному рівні важливі процедурні паузи для стратегічних рішень із пріоритетом епістемічної якості.

Список використаних джерел

1. Андрущенко В. П. Просвітницька одісея розуму. Київ : Знання України, 2025. 524 с.
2. Бондаренко Н. Освітнє середовище: єдність форми та змісту. *Вища освіта України*. 2023. Вип. 4(91). С. 38–44. DOI: 10.32782/NPU-VOU.2023.4(91).06.
3. Дем'янюк В. В., Михасюк К. В. Роль інформаційно-освітнього середовища закладу фахової передвищої освіти у підвищенні якості професійної підготовки майбутніх фахівців. *Вища освіта України у контексті інтеграції до Європейського освітнього простору*. 2021. Вип. 88(1). С. 74–86. DOI: 10.38014/osvita.2021.88.06.
4. Левкулич В. Вища освіта у дзеркалі викликів сьогодення: критичні рефлексії. *Філософія освіти*. 2022. Вип. 28(1). С. 139–158. DOI: 10.31874/2309-1606-2022-28-1-8.

5. Ротар Н. Динаміка розгортання деліберативних практик моделювання процесу відновлення України. *Wschód Europy / Схід Європи / East of Europe*. 2023. Вип. 9(1). С. 11–35. DOI: 10.17951/we.2023.9.1.11-35.
6. Самчук З. Перехрестя науково-освітніх альтернатив: монополія на прийняття рішень чи культивування компетентності? *Філософія освіти*. 2022. № 28(2). С. 171–196. DOI: 10.31874/2309-1606-2022-28-2-10
7. Benhabib S. *Democracy and Difference: Contesting the Boundaries of the Political*. Princeton: Princeton University Press, 2021. 384 p.
8. Cardoso, C., Costa, C. M., Damásio, B., Mendonça, S. The “Network Society” Moves in Mysterious Ways: 25 Years After Castells. *Quantitative Science Studies*. 2025. № 6(3). P. 686–715. DOI: 10.1162/qss_a_00366
9. Dahl R. A. *On Democracy*. New Haven: Yale University Press, 2020. 288 p.
10. Daniels R. J. *What Universities Owe Democracy*, Johns Hopkins University Press, 2021. 336 p.
11. Ertugal E. Populism and Policy Capacity: Evidence from an Opposition Municipality. *Public Administration and Development*, 2024. (online first). DOI: 10.1002/pad.2078.
12. Giudici A. Far-right Parties and the Politics of Education in Europe. *Journal of Contemporary European Studies*, 2024. (online first). DOI: 10.1080/14782804.2024.2352518.
13. Hammond M. Deliberative Democracy Without Deliberation. *Journal of Deliberative Democracy*. 2025. № 21(1). (advance online). DOI: 10.16997/jdd.1460.
14. Horn W. *Democratic Theory Naturalized: The Foundations of Distilled Populism*. Cham: Palgrave Macmillan, 2020. 236 p.
15. Networked Learning Editorial Collective. Networked Learning in 2021: A Community Definition. *Postdigital Science and Education*. 2021. № 3. P. 326–369. DOI: 10.1007/s42438-021-00222-y.

NETWORK SOCIETY AND INFORMATIZATION OF EDUCATION: RISKS OF POPULISM AND POTENTIAL OF DELIBERATION

Zoreslav Samchuk

*Kuras Institute of Political and Ethnic Studies of the National Academy of Sciences of Ukraine,
General Almazov Str., 8, 01011, Kyiv, Ukraine
<https://orcid.org/0000-0002-7247-186X>*

The article analyzes the interaction of network society and informatization of education through the prism of two competing dynamics. The first is associated with the acceleration of communication, the growth of the role of algorithmic message selection and the dominance of quantitative metrics, which increase the risks of populism in the formation of educational policy. The second is associated with the potential of deliberation as a procedure for collective justification of decisions, which increases epistemic reliability and public responsibility. It is shown that the informatization of education is neither a self-sufficient means of democratization nor a threat by definition. The decisive factor is the institutional design of educational environments that support argumentation, transparency, and reproducibility of procedures. Methodologically, the study combines a conceptual analysis of theories of democracy and network interaction, an interpretation of empirical observations of management practices in the field of education, and a generalization of conclusions from sources describing social reconstruction and network learning. As a result, a three-level framework for the implementation of deliberative mechanisms in the context of informatization is proposed. At the curriculum level, the emphasis is on the formation of skills in public argumentation, recording discussions, and decision-making expertise. At the institutional level, the need for open digital protocols, indicators of the quality of participation, and procedural transparency is substantiated.

At the level of educational policy, the feasibility of slow cycles of strategic decision-making with the priority of epistemic criteria is proven. The scientific novelty lies in the conceptualization of the role of reason as a procedural arbiter between the speed of message dissemination and the quality of argumentation, as well as in the typology of the risks of populism that arise under conditions of the superiority of appearance over proof. The practical significance lies in the possibility of applying the proposed framework to modernize university governance, increase trust in educational institutions, and develop sustainable mechanisms of public participation.

Key words: network society, informatization of education, deliberation, populism, educational environment, public reason, digital platforms, networked learning, educational policy, university.

Дата першого надходження рукопису до видання: 25.09.2025

Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 28.10.2025

Дата публікації: 23.12.2025